

O‘ZBEKISTONDA SOLIQ MA‘MURCHILIGINI TAKKOMILASHTIRISH MASALALARI

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

mustaqil tadqiqotchisi (PhD)

Mukimov Botir Mirabzalovich

Annotatsiya: Ushbu maqola O‘zbekiston soliq ma‘murchiligidagi muammolar va imkoniyatlarni ko‘rib chiqadi va uning samaradorligini oshirishning amaliy yo‘llarini taklif qiladi. Soliq tizimi daromadlarni shakllantirish va iqtisodiy rivojlanishda muhim rol o‘ynaydi. Biroq, ma‘muriyat ichidagi ba‘zi samarasizlik va murakkabliklar soliqlarni optimal yig‘ish va bajarishga to‘sqinlik qiladi. O‘zbekistonda amaldagi soliq ma‘murchiligini ko‘rib chiqish, uning kuchli va zaif tomonlarini ko‘rsatish bilan boshlanadi. O‘zbekistonda soliq ma‘muriyatchiligini yaxshilashning taklif etilayotgan yo‘llari raqamli yechimlarni tatbiq etish, soliq tartib-qoidalarini soddalashtirish va auditga tavakkalchilikka asoslangan yondashuvni qo‘llashni o‘z ichiga oladi. Tadqiqotda mamlakatda yanada kuchli soliq tizimini va yanada qulay ishbilarmonlik muhitini yaratishga yordam beradigan amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: soliq ma‘murchiligi metodologiyasi, soliq ma‘murchiligi yer, yer solig‘i, ko‘chmas mulk, mahalliy byudjet, mahalliy byudjet daromadlari, mahalliy hokimiyat organlari, mahalliy soliqlar, resurs soliqlari, soliq, byudjet, soliq stavkasi, soliq hisoboti, soliq tushumlari, soliq imtiyozlari.

Kirish: Soliq ma‘muriyati har qanday davlatning fiskal siyosatining muhim jihati bo‘lib, davlat operatsiyalari va davlat xizmatlarini qo‘llab-quvvatlash uchun soliqlarni samarali va adolatli yig‘ish uchun javobgardir. O‘zbekistonda, boshqa ko‘plab mamlakatlarda bo‘lgani kabi, iqtisodiy o‘shishni ta‘minlash, investitsiyalarni rag‘batlantirish va ijtimoiy farovonlikni ta‘minlash uchun samarali soliq ma‘muriyati

muhim ahamiyatga ega. Biroq, so'nggi yillarda sezilarli yutuqlarga erishilganiga qaramay, O'zbekiston soliq ma'murchiligi tizimida bir qator muammolar mavjud. O'zbekistonda soliq ma'murchiligini takomillashtirishning turli usullarini o'rganishga qaratilgan. Unda joriy tizimning mavjud kuchli va zaif tomonlari o'rganiladi, e'tibor va islohotlarni talab qiluvchi asosiy yo'nalishlar tahlil qilinadi. Ushbu muammolarni aniqlash va amalga oshirish mumkin bo'lgan yechimlarni taklif qilish orqali tadqiqot O'zbekistonda yanada samarali va shaffof soliq ma'murchiligini rivojlantirishga hissa qo'shishdan iborat. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Davlat soliq xizmati organlari faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2018-yil 26-iyundagi PQ-3802-son qaroriga muvofiq soliq xizmati organlarida 2019-yildan boshlab Yirik soliq to'lovchilar bo'yicha hududlararo davlat soliq inspeksiyasini tashkil etilib, xizmat ko'rsatishning markazlashgan tizimi sohalar bo'yicha belgilandi va bugungi kunda 962 ta soliq to'lovchilarga xizmat ko'rsatmoqda. Inspeksiyaning tashkil etilishi bilan soliq to'lovchilarga xizmat ko'rsatish, soliq ma'murchiligining sifati oshishi natijasida byudjetga tushadigan mablag'lar miqdori 2022-yil yakuni bilan 88,3 trln.so'mni tashkil etib, 2019-yilga nisbatan qarib 2,5 barobarga ko'p tushum ta'minlandi. Shuningdek, qo'shilgan qiymat solig'i to'lovchilarga ko'rsatiladigan xizmatlar sifatini oshirish maqsadida soliq ma'murchiligini markazlashgan holda hududiy soliq boshqarmalari tomonidan amalga oshirilishi joriy etildi (5-yil davomida QQS to'lovchilar soni 6,7 mintadan 173,9 mingtaga yoki 26 barobarga, tushum 13,8 trln.so'mdan 32,8 trln. so'mga yoki 2,4 barobarga oshgan).

Soliq to'lovchilarga soliq majburiyatlarini bajarishda ko'maklashish maqsadida "Soliq-servis" davlat unitar korxonasi tashkil etildi. Soliq to'lovchilar faoliyati yuzasidan tashkil etiladigan tekshirishlar soni 13 tadan 3 taga qisqartirildi hamda xalqaro amaliyotning muvaffaqiyatli tamoyillarini nazarda tutuvchi soliq tekshiruvini o'tkazish bo'yicha uslubiy qo'llanma tasdiqlandi. Soliq xavflarini inson omilisiz tahlil qilish tizimi ishlab chiqildi va joriy etildi, bu soliq tavakkalchiligini baholash va ularni keyinchalik xavf segmentlariga taqsimlashning vijdonli mezonlari va xizmat ko'rsatish siyosatini

tanlash asosida soliq to'lovchilarni aniqlash imkonini beradi. Tekshiruvdan oldingi tahlil - 400 ta mezon asosida "Avtokameral" tizimi joriy qilinib, soliq to'lovchilarga mezonlar oshkora ko'rinishining yo'lga qo'yilishi, soliq to'lovchilarga xato-kamchiliklarini mustaqil bartaraf qilish imkoniyatlarini yanada kengaytirdi va ularda soliq tekshiruvlarini o'tkazilishining oldi olindi.

Bu imkoniyatdan 49 723 ta soliq to'lovchilar samarali foydalanib, jami 2,3 trln so'm qo'shimcha hisoblab tuzatilgan qayta hisobotlarini taqdim qildilar. Natijada ushbu tadbirkorlik sub'ektlarida hech qanday soliq tekshiruvlari o'tkazilmadi hamda ularga nisbatan 1,1 trln so'm moliyaviy jarima qo'llanilishi oldi olindi.

Faoliyat ko'rsatayotgan xo'jalik sub'ektlari soni 541,5 mingtaga yetib, 2018-yilga nisbatan 105,4 mingtaga 24%) ko'paydi. Qo'shilgan qiymat solig'ining jami tushumdagi ulushi 2020-yilda 19,8 foizni, 2021-yilda 20 foizni va 2022-yilda 22,1 foizni tashkil etdi. Shuningdek, jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i bo'yicha tushumlar 2018-yilga nisbatan 11,0 trln.so'mga yoki 1,8 barobarga, o'tgan yilga nisbatan 5,4 trln. so'mga ko'payib, 24,3 trln. so'mni tashkil etdi. Ma'lumot uchun qayd etish joizki, 2022-yil yakunlariga ko'ra, aholini rasmiy ravishda ro'yxatdan o'tib qonuniy ishlaydigan qismi 5,1 mln kishini tashkil etib, 2018-yilga nisbatan 1,2 ming kishiga (31 foizga) oshdi. Resurs soliqlari bo'yicha 2022-yilda tushumlar 23,9 trln. so'mni tashkil etib, 2018-yilga nisbatan 11,4 trln.so'mga, o'tgan yilga nisbatan esa 0,9 trln. so'mga o'sdi. Soliq organlarida axborot-texnologiyalari sohasida ham sezilarli darajada ijobiy o'zgarishlarga erishildi. Oxirgi yillarda 41 ta avtomatlashtirilgan axborot tizimlari joriy etilib, interaktiv soliq xizmatlari soni 30 tadan 50 taga yetdi. Yashirin iqtisodiyotni jilovlash hisobiga soliq bazasini kengaytirish maqsadida, zamonaviy soliq ma'murchiligining yangi instrumentlari - Elektron hisobvaraqa-fakturalari, onlayn nazorat kassa mashinalaridan foydalanish, tovarlarni markirovkalash, elektron shartnoma tizimlari joriy etildi. 2022-yilda rasmiylashtirilgan elektron hisobvaraqa-fakturalar soni 38,1 mlntani tashkil etib, o'tgan yilga nisbatan 4,4 mlnta ko'paydi. Ularda aks ettirilgan tovar aylanmasi 1 402,7 trln so'm bo'lib, o'tgan yilga nisbatan 252,6 trln so'mga (22 %) ortgan bo'lsa, QQS

summasi 134,2 trln soʻmni yoki oʻtgan yilga nisbatan 21,0 trln soʻmga (19 %) oshgan. Rasmiylashtirilgan elektron ishonchnomalar soni 2022-yilda 4,5 mln tani tashkil etib, oʻtgan yilga nisbatan 805 376 taga (22 %) oshdi. Elektron shartnomalar oʻtgan yilga nisbatan 1,1 mln taga yoki 5 baravarga oshib, 1,4 mln taga yetdi. Onlayn nazorat kassa mashinalaridan foydalanuvchilar soni 145 332 taga yetib, oʻtgan yilga nisbatan 24 983 taga (21%) ortdi. Ular foydalanayotgan ONKT soni 246 267 tani tashkil etib, oʻtgan davrga nisbatan 19 974 taga (9%) koʻpaygan boʻlsa, ularda aks ettirilgan cheklar soni 720,8 mlntaga yetib, oʻgʻgan yilga nisbatan 336,8 mlntaga (88%) oshdi. 2022-yil davomida 130,6 mingta xoʻjalik subʻektlari 72,9 trln soʻmlik soliq imtiyozlaridan foydalanib, 2021-yilning mos davriga nisbatan 60 foizga oʻsgan. 2022-yilda “E-ijara” interaktiv xizmatida ijaraga beruvchilar soni 186 219 tani, roʻyxatga olingan shartnomalar soni 325 513 tani tashkil etdi. Ushbu shartnomalarning umumiy summasi 8,5 trln soʻmni, shartnoma summasiga nisbatan hisoblangan soliq summasi 486,1 mlrd soʻmni, shu jumladan daromad soligʻi 240 mlrd soʻmni tashkil etdi. Turar joy egalari bilan talabalar oʻrtasida 44 268 ta ijara shartnomasi tuzilib, ijaraga beruvchilarga 12,7 mlrd soʻmlik soliq imtiyozlari berildi. Mahsulotlarni raqamli markirovkalash tizimidan foydalanuvchilar soni 2022-yilda 51 377 tani tashkil etib, oʻtgan yilga nisbatan 40 264 taga yoki 4,6 baravarga ortdi. Ular tomonidan markirovkalangan tovarlar miqdori 2,0 mlntani tashkil etib, oʻtgan yilga nisbatan 1,1 mlnta koʻp yoki 2,2 baravarga ortdi.

2022-yil yakuni bilan mahsulot va xizmatlarning yagona milliy elektron katalogiga kiritilgan tovar va xizmatlar soni 255 683 taga yetib, oʻtgan yilga nisbatan 185519 taga yoki 3,6 baravarga ortdi. my.soliq.uz saytidagi interaktiv xizmatlar boʻyicha 2022 yilda foydalanuvchilar soni 1,4 mlntani tashkil etib, oʻtgan yilga nisbatan 267 584 taga (23%) koʻpaydi. “SOLIQ” mobil ilovasidan foydalanuvchilar soni 1,8 mlntaga yetib, shundan shaxsi verifikatsiyadan oʻtgan foydalanuvchilar soni 835 300 tani tashkil etdi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib quyidagilarni taklif qilamiz:

Yuqori xavfga ega boʻlgan soliq toʻlovchilar va tranzaksiyalarga eʼtibor qaratadigan, resurslardan samaraliroq foydalanishga imkon beruvchi va potentsial soliq

to'lashdan bo'yin tovlashga yo'naltirilgan tavakkalchilikka asoslangan audit yondashuvlarini amalga oshirish. Soliq siyosati va boshqaruvi bo'yicha fikr-mulohaza va fikr-mulohazalarni to'plash uchun biznes hamjamiyati, professional uyushmalar va soliq ekspertlari bilan yaqinroq hamkorlikni rivojlantirish. Ushbu takliflarni hayotga tatbiq etish orqali O'zbekiston soliq ma'muriyatining samaradorligi, shaffofligi va adolatliligini oshirishi, natijada soliq qonunchiligiga rioya etilishini oshirish, daromadlarni shakllantirish va umumiy iqtisodiy o'sishga hissa qo'shishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

Нормурзаев, У. (2023). Яширин иқтисодийни камайтиришда солиқ органларининг аҳамияти. *Иқтисодий Тараққиёт Ва Таҳлил*, 1(2), 215–221. Retrieved from <https://e-itt.uz/index.php/eitt/article/view/66>

Нормурзаев, У. (2021). Пути эффективного использования налоговых льгот для поддержки предпринимателей. *Экономика и инновационные технологии*, (4), 355–362. извлечено от https://inlibrary.uz/index.php/economics_and_innovative/article/view/11954

Нормурзаев, У. (2023). Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегияси доирасида молия бозорининг долзарб муаммолари тадбиркорликни тенг рақобат шароитларини яратиш ҳамда яширин иқтисодий улушини қисқартириш йўлари. <https://inlibrary.uz/index.php/financial-market-growth/article/view/19032>

Нормурзаев, У. (2023). Солиқ имтиёзлари бериш тартибини такомиллаштириш масалалари. *Иқтисодийот Ва та'лим*, 24(1), 334–339. https://doi.org/10.55439/ECED/vol24_iss1/a51

Нормурзаев У. (2021). Анализ эффективности налоговых льгот и преференций в поддержке определенных секторов с целью дальнейшего повышения инвестиционной привлекательности в узбекистане. *Economics and Education*, (6), 82–86. https://doi.org/10.55439/ECED/vol_iss6/a285